

Przestrzenie literatury, kultury, języka – przestrzenie w literaturze, kulturze i języku, część druga (wprowadzenie)

Spaces of/in Literature, Culture, Language, Part Two (Introduction)

Problematyka drugiego numeru „Annales UMCS. Sec. FF” – podobnie jak miało to miejsce w numerze pierwszym – jest związana z szeroko rozumianą przestrzenią, odczytywaną w perspektywie literackiej, kulturowej i językowej. W szkicach wpisujących się w literacko-kulturową narrację autorzy próbują przyjrzeć się trybom uobecniania przestrzeni – odczytywanej zarówno dosłownie, jak i metaforycznie – i przestrzenności w literaturze oraz kulturze różnych nacji i okresów (od XVII do XXI wieku). Namysł nad kwestiami relacji między kulturą, przestrzenią i tożsamością/podmiotowością, szczególnie ze względu na aktualną problematykę antropocenu jako sfery refleksji humanistycznej, w tym literaturoznawczej, skłonił badaczy do przyjrzenia się różnym zjawiskom.

Elżbieta Rybicka w rozmowie z Justyną Orłowską (2022, s. 61) zwracała uwagę na możliwości, jakie otwiera sięgnięcie po kategorie „przestrzenne”:

Przestrzeń, miejsce, krajobraz należą do tzw. pojęć wędrujących, które – jak zauważa holenderska kulturoznawczyni Mieke Bal – cyrkulują między różnymi dyscyplinami, środowiskami badawczymi, a ich mobilność zależy od czynników historycznych i geograficznych. W zależności od dyscypliny zmieniają się ich znaczenia. Porównywanie zmiennej semantyki pojęć w różnych obszarach bywa jednak odkrywczym, stymulującym i rozwijającym wyobraźnię naukową.

W prezentowanych w numerze artykułach ów stymulująco-inspirujący potencjał skłonił badaczy do poszukiwań nowych sensów w literaturze polskiej, francuskiej, amerykańsko-brytyjskiej. Analizując szeroko rozumiane dzieła kultury, autorzy starali

się traktować przestrzeń nie tylko jako kategorię wewnątrztekstową, ale również łączyć swoją refleksję z ujęciami antropologicznymi (zob. Mazur, 2020, s. 312).

Istotnym wymiarem przestrzennego dyskursu prowadzonego w tomie jest również aspekt językowy. Z uwagi na związek między przestrzenią a życiem człowieka za ważną kwestię uznano sposoby kodowania pojęć przestrzennych w języku oraz funkcjonowanie języków w czasie i przestrzeni (również wirtualnej). Dzięki publikacjom dwudziestowiecznych naukowców, wśród których szczególną rolę odegrali Charles Fillmore (1975), Leonard Talmy (1985), George Lakoff (1987) czy Ronald Langacker (1987), kategorie językowe wyrażające relacje przestrzenne, zarówno statyczne, jak i dynamiczne, zostały poddane szczegółowym badaniom. W artykułach składających się na tom autorzy reprezentujący różne ośrodki naukowe starali się odpowiedzieć m.in. na pytania: w jaki sposób struktura języka wiąże się z fizycznym doświadczaniem przestrzeni oraz kulturą użytkowników języka, jak urbanonimy oddają specyfikę zbiorowości związanej z danym terenem, jak układają się relacje między tym co prywatne i publiczne w przestrzeni wirtualnej.

Tom otwiera artykuł Anny Nowickiej-Struskiej pod tytułem *Horror vacui w królewskim mieście. Mirakularne przestrzenie Lublina w XVII-wiecznych i XVIII-wiecznych księgach cudów miejskich*, w którym analizie poddano obszerny materiał zapisów mirakularnych związanych z Lublinem w XVII i XVIII wieku. Badaczka, uwzględniając przekazy rękopiśmienne i drukowane, przyjrzała się relacjom dotyczącym cudów w kontekście ich związków z miejscem, którego dotyczyły niezwykle wydarzenia. W artykule pokazano, jak mirakularne opowieści modelowały świadomość mieszkańców Lublina, przypominając czas świetności grodu, gdy chroniony był on przez Matkę Boską oraz relikwię drzewa Krzyża Świętego.

W krąg relacji przestrzennych w romantycznej literaturze francuskiej przenosi artykuł Jihane Tbini pod tytułem *“Mont-Oriol” ou L’Auvergne de Maupassant: lecture géopoétique*. Powieść Maupassanta, łącząca realizm z romanssem, inspirowana rozwojem medycyny w drugiej połowie XIX wieku, pozwala przyjrzeć się specyfice miejscowości uzdrowiskowej, która jawi się jako przestrzeń z jednej strony sprzyjająca ujęciom idyllicznym (niepodlegająca działaniom jednostki), z drugiej zaś jako poddawana modyfikacjom (natura kontrolowana, zmieniana przez człowieka).

Relacje między jednostką a miejscem stały się przedmiotem rozważań także w szkicu Cezarego Zalewskiego *Fotografie i „efekt swojskości” (miejsca). O jednym szkicu krajoznawczym Elizy Orzeszkowej*. Wychodząc od ustaleń związanych z historią XIX-wiecznej fotografii, autor zastanawia się, na czym polegają kształtujące mało znany współcześnie tekst Orzeszkowej kategorie, takie jak: archiwizowanie, porządkowanie, informowanie oraz ilustrowanie. Nie bez znaczenia dla zrozumienia relacji jednostka–przeźrenie staje się zdaniem badacza fakt doświadczania przez osamotnioną twórczynię starości.

Powieść amerykańsko-brytyjskiego pisarza, krytyka literackiego i eseisty Henry'ego Jamesa zaprezentowana została w szkicu *Place and Psychogeography in Henry James's "The Ambassador"* autorstwa Souad Baghli Berbar. W artykule za pomocą narzędzi psychogeografii oraz krytyki psychoanalitycznej poddano analizie specyfikę podróży głównego bohatera powieści, by wskazać, iż odpowiada ona procesowi zewnętrznego zrozumienia i wewnętrznej eksploracji. Zaproponowany przez Jamesa sposób opisu miejsca pozwala mówić o wielowymiarowości miejsca, będącego realnością fizyczną, krajobrazem umysłu, elementem podświadomości.

W kolejnym artykule przedstawiony został problem ekosemiotycznego podejścia do przestrzeni Jeana Tortela. Mireille Mériqonde w szkicu *Le jardin – sémiotique dans l'épopée de Jean Tortel*, analizując liryki francuskiego poety i eseisty, wskazuje, iż autor zrywa z charakterystyczną dla kultury zachodniej koncepcją poezji. Tortel traktuje swój ekopoemat nie jako przedstawianie, odwzorowanie, deskrypcyjne odtworzenie, ale doświadczenie życia i „rytmów kosmosu”.

Porównanie dwóch spojrzeń (francuskiego i polskiego) na rosyjskie wyspy na Morzu Białym przynosi szkic Jadwigi Bodzińskiej-Bobkowskiej pod tytułem *Solovki ou un espace détourné: «Le Météorologue» d'Olivier Rolin et «Le Journal d'un loup» de Mariusz Wilk*. Badaczka, przyjmując perspektywę geokrytyczną, w komparatystycznym zestawieniu obserwuje obecne w utworach Rolina i Wilka struktury przestrzenne, by odsłonić i objaśnić ukryte w nich głębsze sensory.

Literacką część tomu zamyka szkic Khiry Elazzouzi poświęcony utworom francuskojęzycznym, zatytułowany *Espace littéraire et quête identitaire dans "L'Ampleur du saccage" de Kaoutar Harchi et "Bilqiss" de Saphia Azzedine*. Przeprowadzona analiza koncentruje się wokół kwestii tożsamości postaci wykreowanych przez Azzedine i Harchi. Wartościowana negatywnie przestrzeń, naznaczona chaosem i destrukcją, odzwierciedla wewnętrzne rozbieżności bohaterów, a jednocześnie, zacierając i przesuwając granice, wpływa na ich postępowanie.

Językoznawczą część numeru otwiera artykuł Stanisława Cygana *Przestrzeń Kielc we wspomnieniach Edwarda Kuszczala – „Fajerka przez Kielce”*. Przedmiotem opisu jest przestrzeń zurbanizowana wykreowana w zbiorze wspomnień spisanych przez związanego z Kielcami aktora teatralnego Edwarda Kuszczala. Autor szkicu z wielowymiarowego miasta wydobywa i omawia świat kultury, konsumpcji oraz „zaczarowanej ulicy Dzierżyńskiego”, która dla Kuszczala była miejscem najbliższym.

Zurbanizowana przestrzeń kolejnego miasta znalazła się w kręgu zainteresowań Agnieszki Goral w studium *Pamiętkowe nazwy ulic Lublina w ujęciu językoznawczym*. Dzieliąc urbanonimy lubelskie na trzy grupy, nazwy odantroponimiczne, nazwy związane z wydarzeniami i rocznicami dziejowymi, nazwy od formacji wojskowych, organizacji, ruchów, ugrupowań, towarzystw i stowarzyszeń, badaczka

wskazuje, iż pełnią one funkcje tożsamościową, komunikacyjną, społeczną, poznawczą. Urbanonimy łączą mieszkańców, podnoszą ich samoocenę, ale także pozwalają zrekonstruować system wartości władz miasta, budujących określony obraz grodu.

Kwestii pozytywnego lub negatywnego wartościowania przestrzeni dotyczy artykuł Edyty Bocian pod tytułem *Aksjologia przestrzeni w ujęciu kognitywnym. Próba analizy na przykładzie wybranych związków frazeologicznych w języku włoskim*. Autorka udowadnia w nim, że mimo neutralności aksjologicznej pojęć przestrzennych, potwierdzonej w definicjach słownikowych, w przypadku leksemów z badanego pola dostrzec można proces pozytywnego lub negatywnego wartościowania jednostek na gruncie frazeologii. Proces ten warunkowany jest czterema zmiennymi: prokonceptualnymi schematami wyobrażeniowymi, współistnieniem pozaprzestrzennych schematów, domeną poznawczą, kontekstem użycia.

Ciekawy materiał badawczy przynosi kolejny szkic: *Portal internetowy jako przestrzeń publiczna i prywatna (na przykładzie genezanazwisk.pl)*, którego autorka Alina Naruszewicz-Duchlińska poddała analizie posty użytkowników serwisu tematycznego, kierowane do administratora. Badaczka, a jednocześnie twórczyni i właścicielka strony, traktująca portal jako przestrzeń prywatną/osobistą, wykazała, iż użytkownicy definiują strony internetowe przede wszystkim jako przestrzeń publiczną zapewniającą dostęp do informacji, a także umożliwiającą wejście w interakcję.

Artykuł Mariusza Matczaka *Nurturing Mindful Behaviour in Translation Students. From Learning Practices to Disposition* przenosi czytelnika w przestrzeń współczesnej edukacji związanej z rozwijaniem kompetencji studentów kierunków translatorskich. Na podstawie przeprowadzonych badań autor wskazuje na znaczenie zadań dydaktycznych, które w zmieniającej się rzeczywistości wspomagać mają rozwój kulturowy jednostki, umożliwiając jej tym samym satysfakcjonujące, świadome funkcjonowanie w różnych okolicznościach zawodowych.

Tom zamykają teoretyczne rozważania prowadzone przez Annę Bajerowską w artykule *Transdisciplinary Concepts in Light of Conceptual Blending*. Badaczka przedstawiła w nim analizę związków konceptualnych przeprowadzoną w oparciu o teorię amalgamatów pojęciowych. Ponadto rozpoznała i opisała międzyprzestrzenne konektory eksplikatywne właściwe dla przekraczającego granice dyscyplin transferu wiedzy.

Jak widać, artykuły składające się na drugi numer „Annales UMCS. Sec. FF” potwierdzają, że sięgnięcie po szeroko rozumianą kategorię przestrzenności otwiera przed badaczami możliwość interesujących ujęć interpretacyjnych, uzupełniając lukę w stanie badań różnych dyscyplin.

BIBLIOGRAFIA/REFERENCES

- Fillmore, Charles J. (1975). *Santa Cruz Lectures on Deixis*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- Lakoff, George. (1987). *Women, fire and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. (1987). *Foundations of cognitive grammar. Vol. I: Theoretical Prerequisites*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Mazur, Aneta. (2020). Literackie podróże, czyli o przestrzeni i miejscu w literaturze polskiej przełomu XX i XXI wieku (na przykładzie poezji Adama Zagajewskiego i prozy Andrzeja Stasiuka). *Acta Universitatis Lodzensis Folia Litteraria Polonica*, 1, s. 311–330. DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1505-9057.56.16>.
- Rybicka, Elżbieta, Orłowska, Justyna. (2022). Miejsce i przestrzeń w kulturze. *Magazyn Polskiej Akademii Nauk*, 2, s. 58–61.
- Talmy, Leonakd. (1985). *Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms*. In: Timothy Shopen (ed.), *Language typology and syntactic description. Vol. III: Grammatical categories and the lexicon* (pp. 57–149). Cambridge: Cambridge University Press.